

Л.Т.Жұмақанова, Ш.Т.Мұхамеджанова

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Мәдениет контексіндегі тілдік құбылыстар

Мақалада жалпы ғылыми концепциялар – жүйенің теориясы; космологияның антрологиялық принцип, толықтырулар, екіұштылық, страттар теориясы, психиканың тарихи-мәдени дамуы; әлеуметтік-экономикалық парадигмалар идеясын танып-білуге негізделген біртұтас жүйе ретіндегі тілдік құбылыстарға назар аударылған. Тілдің ұлттық-мәдени қырлары призманың ұштағаны – тілдік норма – функционалдық норма – узус тұрғысынан лексикалық деңгейде сипатталған. Тілді мәдениетті танытатын мәдени феномен ретінде қарастыруға мән беріледі.

Кілтті сөздер: таным, тілдік құрылым, әлемнің тілдік бейнесі, антропологиялық феномен, фразеологиялық сипаттау, рухани мәдениет, экстралингвистикалық фактор, екіұштылық принципі.

Қазіргі заманғы лингвистикада тіл біртұтас жүйе, қарым-қатынас құралы және таным мен әлемнің тілдік картинасын көрсетуші ретінде қалыптасты. Тілді антропологиялық феномен ретінде жете тануға бағытталған салыстырмалы фразеологиялық сипаттау тәжірибесі мен теориялық фразеологияда зерттеу нысанын кең лингвомәдени контексте қарастыруға талпыныстар жүргізіліп жатыр, «... тілдің рухани мәдениетті құруға қатысты аспектісі мен рухани мәдениеттің тілді қалыптастыруға қатысын қарастыруда».

Аталған көзқарас тілдің қызмет етуінің ішкі және сыртқы факторларының өзара бірлігі туралы аксиомаға және ұлтқа, сондай-ақ жалпыға ортақтың өзара диалектикалық өзара шарттасуына негізделген.

Тілдің қызмет етуінің ішкі факторларына тілдегі барлық аксиома жатады, олар бір мақсат ретінде «адамдардың тілдік ұжымда неғұрлым толық араласуы мен адамдардың зат пен түсінік әлеміне деген қарым-қатынасына әсер етеді» [1].

Құрылымдық-функционалдық лингвистика дәстүрінде «тілдік құрылымның барлық деңгейінде ішкі даму механизмдері көрінеді, оларға жүйенің қысымы, жүйенің симметрия мен тепе-теңдікке деген ұмтылысы жатады («экономика принципі»), мән мен форманың және т.б. когеренттігіне деген тенденция».

Экстралингвистикалық себептер (немесе сыртқы факторлар) аталған социумда коммуникация құралы ретінде тілдің даму барысына өз әсерін тигізеді. Экстралингвистикалық факторлар құрамына тарихи-мәдени құбылыстардың, қоғамдық өмірдің әлеуметтік-экономикалық тәртібінің, адам организмнің психофизиологиялық қасиетіне, халықтар мен ұлттардың, этностардың тұрмысының ландшафттық жағдайының әр түрлілігін жатқызу қабылданған. Бұл экстралингвистикалық факторлар тілдің ұлттық дінгегін құрайды. Жер Homo Sapiens-тің әр түрлі квазитұйық әлемі мен тұйық микрожүйесін көрсетеді.

Экстралингвистикалық факторлар мен оның құрылымы, олардың өзара әсері мен өзара байланысы білім берудің гуманитарлық және ғылыми-жаратылыстану циклында жасалады. Жүйенің жалпы теориясы, космологияның антроптық принципі, Н.Бордың қосымшалық принципі, В.Гейзенбергтің екіұштылық принципі, страттардың тарихи-мәдени теориясы, Л.С.Выготскийдің «психиканың мәдени-тарихи дамуы принциптері» іргелі жалпы ғылыми көзқарастар немесе олардың негізгі ережелері мен түсініктері кең танылған тілдік құбылыстардың көрінуі қатарына жатқызылған.

Ақпараттық және телекоммуникациялық технология мен ҒТП-ның жылдам дамуына байланысты қоғамдық сананың ізгілендірілуі аясында жалпы мәдени резонанс әлеуметтік-экономикалық парадигма идеясын қабылдады, олар: Д.Бэллдің «постиндустриалды қоғамы», О.Тоффлердің «технологиялық толқындары», К.Шеннонның «кибернетикалық теориясы» [2].

Аталған концепциялар тіл білімінің дамуына елеулі әсер етті және күні бүгінге дейін әсер етіп отыр. Мына сұрақтарды қоя отырып, нақтырақ айтсақ:

- лингвистика постиндустриалды қоғамда қандай орын алады?
- «ақпараттық жарылыс» пен жаһандық коммуникациялық желінің дамуы заманында тілдердің оқылуының тиімділігін арттыруды қалай енгізу керек?

Өз кезегінде, ғылыми білімнің әр түрлі салалары зерттеудің лингвистикалық әдіснамасына, оның теориясы мен эмпирикалық тілдік материалына сүйене отырып, әлемде болып жатқанның барлығының себептік шарттылығын ашады. Ғылымның аталған үдемелі өзара әрекеттестігі «қоғам-сана-тіл» әр түрлі күрделі ұйымдастырылған шектерді ашуға мүмкіндік береді.

Жаңа қоғам (Д.Бэлл бойынша, «постиндустриалды», немесе, О.Тоффлерше, «үшінші толқын») «К.И.Купцов айтқандай, тек қана логикалық түрде ойлауды, абстракциялардың алдын алуды ғана талап етпейді, сонымен қатар образдар мен символдардың әлемінде өзін еркін сезінуін талап етеді. Ол үнемі мәдени құндылықтарды арттырып және жаңадан мәдениетті өмірге әкеліп отырған терең білімді және мәдениетті адамдардың мәртебесінің артуына әкеліп соқтырады» [3].

Бұл көзқарасты кейбір қазіргі заманғы әлемнің әр түрлі белгілерін анық көрсететін төмендегі кесте түрінде беруге болады (негізінен әлеуметтік-мәдени, лингвистикалық ретінде көрсетілген).

К е с т е

Қоғамның әр түрлі типтерінің салыстырмалы әлеуметтік-лингвистикалық сипаттамасы

Р/с №	Қоғам Түрі Белгілері	Индустриалдыққа дейін	Индустриалды	Постиндустриалды
1	2	3	4	5
1	Негізгі өкілдері	Ауғанстан, Ангола, Никарагуа	Ұлыбритания, Германия, Италия, Франция	АҚШ, Жапония (осы қоғам түріне жақындаған елдер)
2	Негізгі белгілер	Қол еңбегі	Технология механизмдерін кең түрде қолдану	Өндірісті автоматтандыру, қоғамды компьютеризациялау
3	Тұрғындардың еңбек етуі	Ауыл шаруашылығы шамамен 75 %	Ауыл шаруашылығы шамамен 10 %	Ауыл шаруашылығы 3 % дейін, өндіріс шамамен 33 %, қызмет көрсету шамамен 66 %
4	Білім беру саласындағы саясат	Сауатсыздықпен күрес	Мамандарды дайындау	Үздіксіз білім беру
5	Адамға талап: а) психоллингвистикалық сипаттама ә) тілді игеру деңгейі	Мәжбүрлік; толық бағыну; күн көру үшін еңбек ету Билингв.: рецептивті-репродуктивті түсіну-өндіру	Орындаушылық, туралық; билікке бағына білу; өмір бойғы бір текті еңбекке мойынсұну Билингв.: продуктивті (тек түсініп қана қоймай өндіру, шет тілдегі толыққанды мағыналы сөздерді айту) координацияланған (билингвте әрбір екі тіл жекеше өмір сүреді, ана тілі-	Шығармашылық; өзгеріске жылдам әсер ету; белсенділік; коммуникабельдік; жан-жақты даму Амбилингв. кем дегенде екі тілді қызмет саласының барлық саласында тең түрде жақсы пайдаланады және бір тілден екінші тілге тез ауыса алады

1	2	3	4	5
	<p>б) тілдердің когнитивті түрдегі өміршеңдік әдісі</p> <p>в) тілдердің (Я1/Я2) өмір әдісінің формасы қоғамдастықтағы өмір сүруі</p>	Нативизация процесін ішкі және сыртқы факторлар бойынша енгізу процесі	<p>нің басымдылығымен)</p> <p>Нативизация процесін дамыту — қоғамдастық өз ана тіліне қосымша басқа бір тілді қабылдайды немесе оны модифицирлейді</p>	<p>Координацияланғанның басымдылығы; квазиараласуының болуымен сипатталады (екі тіл бір жүйеге қосылады)</p> <p>Нативизация күшейту</p>
6	Билингвтардың қоғамдастықтағы саны	Қоғам түрінің өзгеру шамасы бойынша артып отырады		

Көріп отырғандай, лингвистика рөлі тілді білу постиндустриалды қоғамда алғашқы мәнге ие бола бастады, себебі тіл мәдени-логикалық, когнитивті-коммуникативті негізгі әлеуметтік қызмет атқарады, оны әлемнің тілдік картасында көрсетеді. Ол туралы сол заманғы ғылыми-мәдени идеяны ұлықтай отырып, Шығыстың ойшыл, энциклопедисті әл-Фараби (870–950) өзінің ғылымды классификациялауында тілді зерттеуді тұрмысты танудың алғашқы алғышарты екенін көрсете отырып, атап өтті. «Фарабидің ғылымдар саласын топтастыру әдісінің өзінде терең мағына жатыр. Алдымен, ол кісінің тіл іліміне аса зор мағына беретінін көреміз. Ол әрбір атау сөздерді, термин түсініктерді түрлі ғылымның кілті деп қарайды».

Адамдар арасында тіл қарым-қатынас жасаудың құралы бола отырып, «қоғам тірі тұрғанда тіл де тірі тұрады» және онымен қатар өзгеріп отырады. Алайда «жүйедегі сияқты тілдегі өзгеріс, Г.Гийом айтқандай, өте ақырын жүреді, олар тілде дайындалып отырады... және жүйені жылжыта алады, себебі жүйеде барлығы да өзара байланысты және өзара шарттасқан». Тілдік жүйенің деңгейлерінің әр түрлігін есепке алып отыратын көптеген лингвистикалық зерттеулер көрсетіп отырғандай, экстралингвистикалық факторлардың әсерін өте аз көлемде қабылдайтын немесе қабылдамайтын тілдің грамматикалық және фонетикалық құрылымы болып табылады. Сыртқы әсерді неғұрлым жылдам қабылдайтын ол лингвистикалық деңгей болып саналады.

Фразеология тілдің тура немесе жанама қатысын көрсететін лексикалық деңгей болып табылады. Алайда осы «ара қатыстықтың» көрінуі болмысты ұйымдастырудың диалектикалығын есепке алуды талап етеді — оппозициялар мен объект сипатының өзара толықтыруларын, тілдегі үйлескен тілдік құбылыстарды анықтау барысындағы түсініксіздікті көрсетеді т.б. Тілдің ұлттық-мәдени ақпараты, М.Р.Сабитова айтқандай, фразалық тіркесте «әдетте тіл таңбаларында ашық формалды көрсеткіштері болмайды және имплицитті ішкі формамен және біріккен актуалды мән мазмұны мен ассоциация заңы негізінде анықталады» [4].

Болмыстың қандай да болмасын саласы, соның ішінде тіл де бірліктегі әр түрлілік сипаттарын көрсетеді, оның ішінде ұлттық және жалпы қоғамдық бастаманы лингвистикалық және экстралингвистикалық әр векторлы процесі ретінде көрсетеді.

Адамзатқа тән организмнің жалпы физиологиялық қасиеттері барлық тілдерге тән «тіл — сөйлем» дихотомиясын құрылымдық ұйымдастыруға талпынысында экономия принципі, когеренттігі, динамикалық ынтымақтастығының көрінуі негізінде көрінеді.

Р.Якобсон айтқандай, «бір тілдік кодтан екінші бір тілдік кодқа ауысу тек тілдер изоморфты болғандықтан ғана ауысуы мүмкін: оның құрылымы негізінде бір принциптер жатыр». Сонымен қатар басқа тілге ауысу барысында адамдар өзіне жатық болып қалған синтаксистік құрылымдарды және жіктеу әдістерін қолданады, оның сөйлеу тілі өз ана тіліне тән артикуляциялық қозғалыс аппаратынан босамайды.

Фонетика мен грамматикада ұлттық-мәдени сипаттың көрінуін де байқауға болады, егер басқа тілден енген басқа тілден алу барысында тілдің номинативтік тілдік бірліктері морфология мен синтаксис және сөздің айтылуы алынбай қалатын кірме сөздерге қарайтын болсақ: *industries de haute*

technologie — жоғары технологияға негізделген салалар, *économie nationale* — ұлттық экономика, *la Poste, France Télécom* — Қазақтелеком, *groupe parlementaire* — парламенттік фракция, *urne électorale* — сайлау урнасы.

Барлық осы кірме сөздер әр түрлі ұлттардың әр түрлі және үдемелі қарым-қатынастарына байланысты. Және бұл процестер тілдің лексикалық фонын байыта отырып, тілде өз ізін қалдырады.

Тілдің өзіндік ұлттық ерекшеліктері табиғи және жасанды билингвизм сияқты құбылыстардан көрінеді. Атап айтатын болсақ, тарихи-мәдени және мәдени (немесе әлеуметтік) нормаларын құрады, ол қоғам мүшелерінің мінез-құлықтарын реттеп отырады. Әлеуметтік нормалар социум мүшелерінің мінез-құлқына және тәрбиесіне әсер етеді, олардың коммуникативтік нормаларын анықтайды. Тілдік құбылыс ретіндегі коммуникативтік нормалар социумның нормативтік жүйесінің бір бөлшегі болады, «ол тура сондай ерекшеліктермен көрінеді және тура сондай қоғамдық санкция түрінде болады». А.Е.Карлинский поляк лингвисті Клеменсевичтің мәдениет туралы мына талқылауын былай көрсетеді: «1. Мәдениет дегеніміз — ол қатеден алшақ болу. 2. Қате дегеніміз — ол нормадан ауытқу. 3. Норма дегеніміз — ол қателіктер үшін қоғамдық мәжбүрлеуге деген санкция. 4. Тілге қатысты санкция дегеніміз — қоғамдық позицияның күлкісі» [5].

Коммуникативтік нормада үш норма құрушы белгіні көрсетуге болады: тілдік норма-функционалдық норма-узус, яғни тілдік құбылыстар-«тілдік жүйе»-тіл қатысы шегінде қарастырылады.

Тіл (жазбаша, ауызша) тілдік жүйенің тілдік ұжымның қабылданған әлеуметтік шегіндегі манифестациясы болып табылады.

Қарым-қатынас ретіндегі тілдік әлеуетті іске асыру барысында ұжымның жекелеген адамдарының коммуникативтік норманы бұзуын жиі байқауға болады. Бұл жерде әрбір жекелеген жағдайда оның бұзылуын анықтауға болады, оның бұзылу нормасы: тілдік жүйе немесе тіл. Осындай ерекшеліктердің тиімді практикалық әдісін Е.М.Верещагин ұсынады. Ол бұзу жағдайы сонда, егер, мысалы, «шын жүректен сүйемін» деген дұрыс грамматикалық айтылым тұрғанда «сүйемін шын жүректен» деп айту. Осылай айтуға болады, бірақ ешқашан олай айтылмайтын жағдайда тілдік норма бұзылған болып саналады. Мысалы, «бірдей емес бес саусақ» деп жалпыша айтқанда айтуға болады, алайда олай еш уақытта айтылмайды дұрыс айтылымы «бес саусақ бірдей емес».

Тілдерді салыстырмалы сараптау барысында олардың тілдік ұжымының коммуникативтік нормасын есепке алу керек. Бұл жерде бір тілдің бірліктерін және ережесін сөйлеу барысында пайдалану коммуникативтік норманың бұзылуына әкеліп соғады және алғашқы тіл мүшелерінің тиісті теріс реакциясын туғызады.

Бейқам индивидті сипаттау барысында қазақша-французша билингв өз тіліне сүйене отырып «*riege соеур l'homme*» (қазақ тілінде «тас жүрек адам») дейді, алайда функционалды нормада олай деп айтылмайды, сонымен қатар узуста бұндай жағдайда бұлай деп айтылмайды. Оның есесіне «*l'home du соеур de riege*» айтылымда функционалды норма мен узус бұзылған (осылай айтуға болады. Алайда аталған жағдайда олай деп айтпайды). Әдетте «*соеур de marbre*», «*соеур de roche*».

Аударма проблемалары дегеніміз гуманитарлық ғылымдардың жалпы өтпелі проблемасы болып табылады. Ғылым тілі мен ауызекі тілдің логикалық сарапшысы, маманы, американдық философ, логик У.Ван Орман Куайн (1908 ж.т.) өзінің «Сөз және объект» деген кітабында аударманың принципалды түрдегі «екі ұштылығы» тезисін ұсынды, әсіресе кейбір шекті жағдайларда екі ел тіпті соңғы қатынастарға дейінгі ешқандай да қарым-қатынаста болған емес («радикалды аударма» жағдайы). Бұл дегеніміз «бір елдегі болмысты түсіну туралы сөз тура осы контексте болса да, басқа бір тілдік универсиумі мен әрекеті контекстіне енгізілуі керек және ол ауытқусыз болмайтындығын көрсетеді, айтылғанды модернизациялау проблемасын», У.Куайн көрсеткендей, референциалды екі ұштылық проблемасын көрсетеді».

Мысалы, француз фразеологизмі «*tête cartée*» (сөзбе-сөз: *тікелей текше бас*) «парасатты, қисық, топас» дегенді білдіреді, осы мағыналардың біреуін таңдауды контекст, қарым-қатынас жасау жағдайы мен экстралингвистикалық фактор шешеді.

Тіл мен мәдениет қатысының басқа да мысалдарын, тілдің ішіндегі жасырын немесе сыртқы тілдік өзгерістердің әр түрін, себептерін көрсетуге болады. Алайда В.И.Вернадскийдің айтуын негізге алатын болсақ, «зерттеліп жатқан құбылыстардың ешқайсысы да, ешқандай ғылыми-эмпирикалық факт және ешқандай ғылыми-эмпирикалық жалпылау да толығымен еш қалдықсыз жеткізілмейді, яғни зерттеу пәнінде қайткенде де рационалистикалық қалдық қалып отырады». Біз аталған хабарлауымыз бойынша ғылыми зерттеулеріміздің кейбір аспектілерін ғана көрсеттік.

Бұл ойы О.О.Сүлейменовтің «Глиняная книга» поэтикалық формасында былай көрсетілген:

*Несправедлив единый бог!
Глаз мал,
Но он вмещает целый мир, шакал!
И слуху дал вместилище такое,
Что помещает
Дальний звон металла
и скрежет
дум индийского столпа.*

*О бог единый, слух и глаз
возьми,
но дай мне пасть, ...
Увы,
слова огромны,
да не огромен рот.
Но хуже
(это чаще!),
когда — наоборот [6; 50].*

Мәдениет пен тілдің дамуы — күрделі процесс, ол әр түрлі сыртқы және ішкі факторлардың әсері арқылы жүреді. Олардың ешқайсысы да басқалардың алдында басымды болмайды. Кейде бір фактор маңызды болса, кейбір жағдайларда басқасы басым болады. Тіл мен мәдениеттің өзара әсері туралы айтатын болсақ, оңтайлы жағдайды шешу талап етіледі және барлық факторлардың толық талданған сараптамасы талап етіледі.

Қорыта келе, біз О.О.Сүлейменовтің «Азиатских костров» өлеңінен бір жол келтіруді жөн көрдік:

*Мы помним то,
Равняющее всех,
его в людской истории немало... [6; 50].*

Біздің ойымызша, «сол» арқылы біз біздің адами тіліміздің космоуникалды, адами, өз әр түрлілігінде бірегей екендігін «есте сақтаймыз».

Әдебиеттер тізімі

- 1 www.google.kz — Р. 3.
- 2 Карлинский А.Е. Межъязыковая идентификация и интерференция. Вып. 3. — Алма-Ата, 1974. — С. 95.
- 3 Липец Ю.Г., Пуляркин В.А., Шлихтер С.Б. География мирового хозяйства. — М.: ВЛАДОС, 1997. — С. 108.
- 4 Машанов А. Эль-Фараби. — Алматы: Жазушы, 1970. — С. 253.
- 5 Стрелкина Л.М., Становая Л.А. История французского языка. — М.: ВШ, 2001. — С. 84.
- 6 Сулейменов О. Трансформация огня. Стихи. Глиняная книга. — Алма-Ата: Жалын, 1985. — 240 с.

Л.Т.Жумаканова, Ш.Т.Мухамеджанова

Языковые явления в контексте культуры

В статье уделено внимание языку как унитарной системе, в основу изучения которой положены общенаучные концепции — теории систем; принципы антропной космологии, дополнительности, неопределенности, теории стратов, культурно-исторического развития психики; идеи социально-экономических парадигм. На лексическом уровне показано проявление национально-культурных черт языка сквозь призму триады: языковая норма — функциональная норма — узус. Авторами изложен взгляд на язык как на культурологический феномен проявлений культур.

In this article attention is paid to language as a unitary system, based on the study which put general scientific concepts — systems theory, principles of anthropic cosmology, addition, uncertainty, theory of strata, cultural and historical development of mentality, the idea of socio-economic paradigms. At the lexical level shows a manifestation of national and cultural features of the language through the prism of the triad: linguistic norm — the functional norm — usus. Held view of language as a cultural studies the phenomenon of cultural expression.

ӨОЖ 811.512.122:81'22'373

Е.Е.Түйте

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті

Психикалық жай-күйлердің іс-әрекет пен қалыпқа қатыстылығы

Қоғам мен табиғаттағы ең күрделі құбылыс адамзаттың ой-санасы мен тілі болғандықтан, адамның ойлау жүйесі де, сөйлесе білу қабілеті де ерекше мәні бар үдерістер. Осы орайда адамды толығымен танып-білуде психикалық жай-күйлердің ерекше орын алатыны, яғни белгілі бір психикалық жай-күйден туындаған әрекеттер нәтижесінде адамның сөздік қолданысы пайда болатыны, қарым-қатынасы қалыптасатыны белгілі. Мақалада адамның психикалық жай-күйлерінің көріністері, олардың пайда болу себептері, атап айтқанда, психикалық жай-күйлердің іс-әрекет пен қалыпқа қатыстылығы сөз болады.

Кілтті сөздер: психикалық жай-күй, физиологиялық жай-күйлер, адамзат ой-санасы, тіл, ойлау, іс-әрекет, сөздік қолданыс, антропологиялық лингвистикалық концепт, сөйлесім, қарым-қатынас принципi, грамматикалық формалар мен мағыналар, сөздің тіркесі, сөзжасам.

Адамды антропологиялық-лингвистикалық концепт тұрғысынан қарастырғанда, ол — тілдің орталық тұлғасы. Э.Бенвенистше айтар болсақ, «человек в языке» деген ұғыммен синонимдес [1]. Бұл бағыттың негізін қалаушылар қатарына В.Гумбольдт, Э.Бенвенист, В.В.Виноградов, Ю.С.Степанов, Г.А.Золотова және тағы басқалар жатады. Сол себептен тілдегі өмір сүретін және функционалдық-мағыналық тұрғыдан аясы қарама-қарсы екі ұғымды, атап айтқанда, адам іс-әрекеті мен оның жай-күйін анықтап алған дұрыс.

Іс-әрекет — бұл белгілі бір заттың немесе құбылыстың қимылы, қозғалысы. Іс-әрекетке сөйлесімді де жатқызуымызға болады. Сөйлеу үдерісінде басты орын алатын — сөз бен сөздің байланысы, грамматикалық формалар мен мағыналар, сөздің тіркесі, сөзжасам. «Сөйлеу әрекетіне қажетті ең бірінші фактор — сыртқы дүниенің адам санасына әсер етуі, сол әсердің нәтижесінде мида ойдың қорытылуы, хабардың пайда болуы» [2]. Яғни «сөйлеу — әрекет. Ол адамдардың бір-біріне тіл арқылы ықпал, әсер етуін, әрекетке итеруін жүзеге асырады. Сөйлеу арқылы қарым-қатынас қалыптасады. Олай дейтініміз сөйлеу жеке адамның әрекеті емес, бұл — әр сөйлеушінің артында тұрған әлеуметтік топтардың, қоғамның белсенділігін, қозғалысын көрсететін әрекет түрі» [3], сонда сөйлеу әрекетінде адамдар бір-бірімен қарым-қатынасқа түсіп, белгілі бір жай-күйді туғызуға себепкер де болады. «Аталған іс-әрекеттің ең алғашқы және бүгінге дейінгі тұжырымдамасы С.Л.Рубинштейн, А.Н.Леонтьев, А.В.Брушлинский, В.В.Давыдов, Г.А.Суворова, Б.Ф.Ломов, тағы басқа ғалымдар зерттеулерінің негізінде қалануда. Субъект өз іс-әрекеттерінде, өзінің шығармашылық дербестілігі актілерінде тек көрініп және білініп қоймайды, ол сонда жасалады әрі